

POVEZANOST EFIKASNOSTI KOGNITIVNIH PROCESORA I DISOCIJATIVNIH REAKCIJA OSUĐENIH OSOBA

Milko Mejovšek

Originalni znanstveni članak

Fakultet za Defektologiju

UDK: 343.9 + 159.9

Sveučilišta u Zagrebu

Sažetak

Na uzorku osuđenih osoba analizirane su kanoničke relacije između efikasnosti kognitivnih procesora i disocijativnih reakcija. Najveće oštećenje kognitivnih procesora, i to naročito serijalnog procesora postoji uz one disocijativne reakcije u čijoj je osnovi povišeno toničko uzbuđenje. Osuđene osobe ispitane su neposredno po dolasku u KP ustanovu te su disocijativne reakcije jednim dijelom posljedica izlaganja stresu. Rezultati istraživanja također pokazuju da uz teže konativne poremećaje postoji i veća ometenost kognitivnih funkcija.

1. UVOD

Između poremećaja u radu konativnih regulativnih mehanizama i efikasnosti kognitivnih procesora utvrđena je negativna povezanost u delikventnoj populaciji (Momirović i Kovačević, 1970; Mejovšek, 1977, 1988. i 1989), a također i u nedelikventnoj populaciji (Sarason i dr. 1960; S.B.G. Eysenck, 1969; Momirović, 1971; Jovin, 1974; Phillips, 1978; Horga, Bosnar i Momirović, 1982; Momirović, Ignjatović, Šipka i Horka, 1986).

Postoji veći broj radova koji ukazuju na to da je uzbuđljivost živčanog sustava osnovna, stabilna i kontinuirana dimenzija ličnosti (npr. Lindsley, 1951; Hebb, 1955; Malmo, 1966; Claridge, 1967; Momirović, 1987). Prema teoriji Hebba (1955), povišena uzbuđljivost živčanog sustava ometa svrhovitu i cilju upravljenu aktivnost te se može smatrati distraktorom kognitivnih procesora. U tom smislu se i najčešće objašnjavala negativna povezanost između konativnih poremećaja i kognitivne efikasnosti (povišena uzbuđljivost živčanog sustava kao

distraktor cerebralne aktivnosti, Lindsley, 1951, odnosno efikasnosti kognitivnih procesora, Mejovšek, 1988. i 1989).

Disocijativne reakcije su najteži poremećaji ličnosti. Njihovo javljanje prilično je vjerojatno u jednom dijelu osuđeničke populacije, naročito neposredno nakon dolaska u kazneno-poopravnu ustanovu na izdržavanje kazne lišenja slobode. Riječ je o tzv. reaktivnim stanjima (psihozama) kao posljedici izlaganja jakoj stresnoj situaciji.

Prema raznim istraživanjima u akutnim psihotičkim stanjima postoji povišena uzbuđljivost živčanog sustava koja dovodi do poremećaja u perceptivnom rezoniranju, apstraktnom rezoniranju i općenito mišljenju (npr. Cohen, Senf i Huston, 1956. i Johannsen, Friedman i Liccione, 1963, prema Lang i Buss, 1965; Meadow i Funkenstein, 1952; Meadow, Greenblatt, Funkenstein i Solomon, 1953; Herrington i Claridge, 1965. i Claridge, Wawman, Davies i Burns, 1966, prema Claridge, 1967). Negativna povezanost između kognitivne efikasnosti i konativnih poremećaja ličnosti može se također objašnjavati i kao posljedica

Rad je realiziran u okviru projekta: "Psiholojska istraživanja psihičkih procesa i ljudskog ponašanja", projektni zadatak: "Relacije psiholoških, socioloških i kriminoloških karakteristika osuđenih osoba i njihova ponašanja za vrijeme izdržavanja kazne lišenja slobode", koji financira SIZ za znanost SRH.

poremećaja kognitivnih procesora što zatim dovodi do aberacija u ličnosti (Szenmartoni, 1984). Tako Beck (prema Szenmartoniu, 1984) depresivna stanja objašnjava kao posljedicu pogrešne konceptualizacije realnosti. Udio varijance u objašnjavanju povezanosti na taj način ipak je gotovo četiri puta manji (Momirović, Ignjatović, Šipka i Horga, 1986).

2. Cilj istraživanja

Cilj istraživanja sastoji se u provjeri hipoteze o sniženoj razini kognitivnog funkcioniranja uz povišenu razinu uzbudljivosti centralnog dijela živčanog sustava. Ta je hipoteza prihvaćena u istraživanjima relacija između kognitivne efikasnosti i agresivnosti (Mejovšek, 1988) i kognitivne efikasnosti i asteničnih reakcija (Mejovšek, 1989). Cilj ovog istraživanja je, prema tome, u provjeri navedene hipoteze u analizi relacija između kognitivne efikasnosti i disocijativnih reakcija.

Disocijativne reakcije karakteristične su za shizoidne, paranoidne, depresivne i histerične oblike poremećaja ličnosti; odnosno tzv. disocijativni sindrom (Momirović, 1971) ili poremećaje u sistemu za koordinaciju regulativnih funkcija (Momirović, Horga i Bosnar, 1984).

3. Metode rada

3.1. Uzorak ispitanika

Uzorak ispitanika izabran je slučajnim izborom i sastoji se od 406 osuđenih osoba muškog spola starih između 21 i 60 godina, osuđenih za razna krivična djela kaznom lišenja slobode duljom od jedne godine.

3.2 Uzorak varijabli

Efikasnost kognitivnih procesora ispitana je pomoću tri testa. Efikasnost serijalnog procesora odgovornog za serijalno odnosno sekvencijalno procesiranje informacija ispitana je pomoću testa sinonima G-SIN iz baterije Gvertos (I. Ignjatović, M. Petrović, B. Vučinić i A. Bukvić), paralelnog procesora odgovornog za istovremeno procesiranje većeg broja informatičkih tokova pomoću testa verbalnih kate-

gorija V-2 iz baterije SVPN-2 (M. Reuchlin i E. Valin, adaptacija A. Matić, V. Kovačević, K. Momirović i B. Wolf) i input procesora odgovornog za dekodiranje i strukturiranje informacija pomoću testa identifikacije B-6 iz Revidirane serije beta (C. E. Kellogg, N. W. Morton, R. M. Lindner i M. Gurvitz).

Disocijativne reakcije, odnosno efikasnost sistema za koordinaciju regulativnih funkcija ispitane su pomoću skale DELTA-1 (F. Prot i K. Momirović).

DELTA-1 (stimulusi):

1. Izgubio sam vjeru u ljude
2. Osjećam da sam umoran od svega
3. Ne volim da imam ljude oko sebe
4. Netko kontrolira moje misli
5. Ljudi me mrze jer sam pametniji od njih
6. Ljudi među kojima živim često me ogo-varaju
7. Ništa ne mogu učiniti kako treba
8. Sve mi ide naopako
9. Vjerujem da se sprema zavjera protiv mene
10. Uvjeren sam da me prate
11. Ono što mi se događa kazna je za moje grijehe
12. Neprijatelji mi rade o glavi
13. Netko pokušava da utječe na moje misli
14. Kad ne bi ljudi bili protiv mene, imao bih mnogo više uspjeha
15. Često sam osjetio da me ljudi gledaju s potcjenjivanjem
16. Ponekad danima ne mogu ništa jesti
17. Neki su mi ljudi nanijeli toliko zla da sam pomislio da ih ubijem
18. Izbjegavam da budem u gomili kad god je to moguće
19. Ništa na svijetu nije važno za mene
20. Često mi padaju na um neke neugodne stvari iako ne želim da na to mislim
21. Ne mogu tako dobro razumjeti ono što čitam kao što sam ranije mogao
22. Kad krivac neće da prizna svoju krivicu, trebalo bi ga na to prisiliti
23. Izgubio sam sve što je za mene nešto značilo
24. Život mi je prošao uzalud
25. Znam da više nikada neću biti sretan
26. Moj je život bio toliko pun nesreće da žalim što sam se rodio

27. Nikada nisam bio toliko nesretan koliko sada
 28. Nemam volje ni za kakav posao
 29. Za mene je odavno život izgubio svaki smisao
 30. Uvijek mislim da su stvari prljave.

Ispitanici su dali odgovore na Likertovoj skali sa slijedećim skalnim vrijednostima: potpuno točno = 1, uglavnom točno = 2, nisam siguran = 3, uglavnom netočno = 4 i potpuno netočno = 5.

Posebnim upitnikom prikupljeni su podaci o dobi ispitanika i socio-ekonomskom statusu na slobodi pomoću varijabli standardnog tipa (ukupno 49 varijabli). Tim varijablama utvrđena je naobrazba i kvalifikacija roditelja, njihovo zanimanje i položaj na radnom mjestu, kao i njihova angažiranost u društveno - političkim organizacijama, zatim uvjeti u kojima je ispitanik živio do 15. godine života, materijalna dobra roditelja i, konačno, naobrazba ispitanika, vrsta zanimanja, kvalifikacija i položaj na radnom mjestu, društveno-politička angažiranost, karakteristike mjesta boravka kao i njihove materijalne prilike.

3.3 Metode obrade podataka

U obradi podataka najprije je pomoću regresijske analize parcijaliziran utjecaj dobi i socio-ekonomskog statusa ispitanika iz postignutih rezultata u skali DELTA-1 i testovima inteligencije. Tim postupkom homogeniziran je vrlo heterogen uzorak ispitanika u dobi i socio-ekonomskom statusu, što ujedno dovodi i do redukcije varijance u oba ispitivana prostora. Redukcija varijance je naročito evidentna u kognitivnom prostoru.

Nakon toga utvrđena je kanonička povezanost između prostora dosocijativnih reakcija i kognitivnog prostora pomoću metode H.Hotellinga.

4. Rezultati i interpretacija

Samo prva je kanonička korelacija statistički značajna, a prema njenoj visini povezanost je prvog para kanoničkih faktora niska.

U kognitivnom prostoru, izolirana latentna dimenzija ukazuje na izrazito smanjenu efikas-

nost serijalnog procesora, djelomično paralelnog procesora i tek neznatno input procesora. Latentna dimenzije konativnog prostora definirana je reakcijama paranoidnog tipa, koje ukazuju na stanje povišenog uzbuđenja u živčanom sistemu. Radi se o akutnim, reaktivnim psihotičkim manifestacijama koje su najbliže onim reakcijama što su karakteristične za paranoidnu shizofreniju.

Prema veličini koeficijenta korelacije može se jasno zapaziti da s porastom koeficijenta, težina poremećaja u ličnosti postaje veća, što je u skladu s očekivanjem. Naime, uz veće poremećaje u ličnosti - više su oštećeni kognitivni procesori, i obrnuto.

Rezultati istraživanja podržavaju polaznu hipotezu da povišena razina uzbuđenja u centralnom dijelu živčanog sustava ometa rad kognitivnih procesora, odnosno da je osnovni generator poremećaja i u sklopu ličnosti i u kognitivnim procesima.

Tablica 1.

Značajnost kanoničkih korelacija

	Determinacija	Korelacija	P
1	.18	.42	.000
2	.09	.30	.119
3	.08	.28	.238

Tablica 2.

Kanonički ponderi (W), faktori (F) i krosfaktori (C) prvog skupa varijabli

	W1	F1	C1
G-SIN	-1.01	-.98	-.41
V-2	-.06	-.30	-.13
B-6	.20	-.06	-.03

Tablica 3.

Kanonički ponderi (W), faktori (F) i krosfaktori (C) drugog skupa varijabli

DELTA	W1	F1	C1
1	-.22	-.26	-.11
2	.00	-.23	-.10
3	.34	-.12	-.05
4	-.25	-.53	-.22
5	-.12	-.26	-.11
6	.41	.01	.00
7	-.21	-.40	-.17
8	-.02	-.32	-.13

Nastavak tablice 3.

9	-.15	-.48	-.20
10	-.06	-.48	-.20
11	-.28	-.41	-.17
12	-.30	-.49	-.21
13	-.14	-.56	-.24
14	-.12	-.43	-.18
15	.16	-.20	-.08
16	.09	-.29	-.12
17	.05	-.10	-.04
18	-.23	-.37	-.15
19	-.26	-.23	-.10
20	.22	-.10	-.04
21	-.17	-.311	-.13
22	-.24	-.32	-.13
23	-.07	-.27	-.11
24	.32	-.19	-.08
25	-.12	-.24	-.10
26	-.20	-.34	-.14
27	.08	-.13	-.05
28	-.22	-.25	-.11
29	.42	-.08	-.03
30	.09	-.17	-.07

Kako, međutim, objasniti da postoji najveće oštećenje serijalnog procesora uz povišeno toničko uzbuđenje. Vrlo je vjerojatno da je serijalni procesor najviše osjetljiv na procese proširivanja pažnje na nebitne stimulse iz okoline (overinclusion), što je karakteristika paranoidnih poremećaja. U ovom istraživanju efikasnost serijalnog procesora ispitivana je pomoću testa sinonima, gdje su pod utjecajem navedenog procesa u osoba s paranoidnim tendencijama često proglašavane sinonimima i one riječi koje sa zadanom riječi imaju samo neke elemente srodnosti. Tako npr. Epstein (1953) i Morgan (1953), prema Bussu i Langu (1965), zaključili da shizofreni bolesnici u

traženju sinonima znatno šire "krug sinonima" u odnosu na zdrave osobe. Općenito se smatra da je proširivanje kruga stimulusa koji se smatraju relevantnima karakteristika osoba s paranoidnim poremećajima u ličnosti, a sužavanje kruga stimulusa koji se smatraju relevantnima (overexclusion) karakteristika osoba oboljelih od hebefrene i katatone shizofrenije.

U skladu s Hebbovom teorijom (Hebb, 1955) također je plauzibilna i hipoteza da osobe s povišenim toničkim uzbuđenjem teže uče i usvajaju nove sadržaje, odnosno da su manje podložne procesu akulturacije, a to od svih kognitivnih procesora najviše pogađa upravo serijalni procesor, što se pokazalo da vrijedi i za stenične i za astenične reakcije (Mejovšek, 1988, 1989).

5 Zaključak

Prva i jedina značajna latentna dimenzija kognitivnog prostora interpretirana je kao poremećaji u radu kognitivnih procesora, i to prvenstveno serijalnog procesora. Njoj korepodentna latentna dimenzija u konativnom prostoru interpretirana je kao poremećaji paranoidnog tipa u akutnoj fazi (reaktivno stanje). Dobiveni rezultati dozvoljavaju da se prihvati hipoteza o povišenoj razini uzbuđenosti centralnog dijela živčanog sustava kao distraktoru kognitivne aktivnosti. Osim toga, može se zaključiti da uz veću težinu konativnih poremećaja postoji i veća oštećenost kognitivnih procesora.

LITERATURA

1. BUSS, A.H. and P.J.LANG: Psychological deficit in shizophrenia: I.Affect, reinforcement, and concept attainment. *Journal of Abnormal Psychology*, 1965, 70, 2-24 (reprint in) *Reviews of research in behaviour pathology*, Holmes, D.S. (ed.) John Wiley. New York, 1968, 356-396.
2. CLARIDGE, G.S.: *Personality and arousal*. Pergamon Press. Oxford, 1967.
3. EYSENCK, S.B.G.: *Personality dimensions in children*. (in) *Personality structure and measurement*. Eysenck, H.J. and S.B.G. Eysenck (ed): Routledge, Kegan Paul. London, 1969, 265-316.
4. HEBB, D.O.: *Drives and the CNS (conceptual nervous system)*. *Psychological Review*, 1955, 62, 243-254. (reprint in) *Adaptation, selected readings*. Pribram, K.H. (ed.) Penguin Books. Harmondsworth, 1969, 173-190.

5. HORGA, S., K.BOSNAR i K.MOMIROVIĆ: Kanoničke relacije kognitivnih i konativnih dimenzija u kognitivno i konativno pozitivno selekcioniranim uzorcima. Kineziologija, 1982, 14, 5, 125-130.
6. JOVIN, Đ.: Neke relacije kognitivnih i patoloških konativnih faktora. Kineziologija, 1974, 4, 1, 50-55.
7. LANG, P.J. and A.H.BUSS: Psychological deficit in schizofrenia: II. Interference and activation. Journal of Abnormal Psychology, 1965, 70, 77-106. (reprint in) Reviews of research in behavior pathology. Holmes, D.S. (ed.) John Wiley. New York, 1968, 400-452.
8. LINDSLEY, D.B.: Emotion. (in) Handbook of experimental psychology. Stevens, S.S. (ed.) John Wiley. New York, 1951, 473-516.
9. MALMO, R.B.: Studies of anxiety: Some clinical origins of the activation concept. (in) Anxiety and behavior. Spielberger, C.D. (ed.) Academic Press. New York, 1966, 157-177.
10. MEJOVŠEK, M.: Struktura ličnosti maloljetnih delinkvenata. Defektologija, 1977, 13, 1, 35-93.
11. MEJOVŠEK, M.: Relacije kognitivnih sposobnosti i agresivnosti osuđenih osoba. Dani Ramira Bujasa, Zagreb, 1988.
12. MEJOVŠEK, M.: Relacije kognitivnih sposobnosti i asteničnih reakcija osuđenih osoba. Dani psihologije, Zadar, 1989.
13. MOMIROVIĆ, K. i V.KOVAČEVIĆ: Evaluacija dijagnostičkih metoda. Republički Zavod za zapošljavanje. Zagreb, 1970.
14. MOMIROVIĆ, K.: Struktura i mjerenje patoloških konativnih faktora. Republički Zavod za zapošljavanje. Zagreb, 1971.
15. MOMIROVIĆ, K., S.HORGA i K.BOSNAR: O mogućnosti sinteze nekih teorija ličnosti na temelju jednog kibernetičkog modela konativnih faktora. Čovjek i zanimanje, 1984, 28, 4, 3-6.
16. MOMIROVIĆ, K., i I. IGNJATOVIĆ, P.ŠIPKA and S.HORGA: Canonical relations between intellectual and personality domains. Revija za psihologiju, 1986, 16, 1-2, 21-32.
17. MOMIROVIĆ, K.: O predmetu mjerenja testovima ličnosti konstruiranih pod potpunim S-R modelom. Primijenjena psihologija, 1987, 8, 1, 43-50.
18. PHILLIPS, B.N.: School stress and anxiety. Human Sciences Press. New York, 1978.
19. SARASON, S.B. et al.: Anxiety in elementary school children. John Wiley. New York, 1960.
20. SZENTMARTONI, M.: Kognitivni pristup afektivnim poremećajima. Primijenjena psihologija, 1984, 5, 3-4, 222-230.

RELATIONSHIP BETWEEN EFFICIENCY OF COGNITIVE PROCESSORS AND DISSOCIATIVE REACTIONS IN CONVICTS

Summary

Canonical relations between efficiency of cognitive processors and dissociative reactions was analysed in one sample of convicts. The greatest impairment of cognitive processors and especially serial processor exist beside these dissociative reactions in whose basis is elevated tonical excitement in the central nervous system. Convicts were examined immediately after their arrival into penal institution, so dissociative reactions are partly consequence of exposition to stress. Results of investigation also show that with heavier personality disturbances coexist bigger impairments of cognitive functions.